

Марія КРАПИВА

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, Київський
університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна*

Олена ЛИТВИНЕНКО

*доктор психологічних наук, Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОЛАЮЧОЇ ПОВЕДІНКИ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Психологічні особливості долаючої поведінки у вимірі сучасності являють собою індивідуальний стиль взаємодії суб'єкта з складною кризовою ситуацією, який базується на притаманних суб'єкту психологічних захистах та копінг-стратегіях, що можуть конструктивно впливати на відновлення психологічної рівноваги особистості, або виступати неконструктивною формою уникнення стресу. В умовах воєнного стану, що характеризується бурхливими соціально-політичними змінами в житті цивільного населення, дослідження психологічних особливостей долаючої поведінки пересічних громадян, що не задіяні у заходах оборони України, постають актуальними у часі війни та визначаються, згідно нашої наукової позиції, як ті, що мають першочергове значення.

Долаючу поведінку, як психологічний феномен, що включає в себе захисні механізми психіки та копінг-стратегії, вивчали такі вчені як Р. Лазарус, Н. Ендлер, С. Хобфолл, Е. Хейм, Л. Мерфі, С. Фолькман, С. Бойчук, Л. Карамушка, О. Войцеховська, Г. Закалик, Я. Ляшин, Н. Скрипник, В. Боснюк, Л. Степаненко та інші. Загалом, більшість дослідників виділяють три підходи до класифікації копінг-стратегій: копінг як форма психологічного захисту, що сприяє зниженню психоемоційної напруги; копінг як відносно стала схильність особистості відповідати на стресогенні ситуації певним чином; копінг як динамічний процес зіткнення особистості зі стресом [2, с.22]. Щодо механізмів психологічного захисту, що проявляються через неусвідомлювані процеси та внутрішні ресурси особистості, науковою спільнотою даний психологічний феномен розглядається як складова формування домінуючої копінг-стратегії

особистості, або як внутрішні особистісно-орієнтовані механізми активізації копінг-ресурсів, покликані знизити рівень психоемоційного напруження [1, с.102].

Серед сучасних закордонних дослідників, що вивчають особливості долаючої поведінки цивільного населення в контексті динамічних соціально-політичних змін у часі війни, можемо виокремити таких науковців як С. Шапіра, О. Кохен, Дж. Шезер, Е. Джонс, М. Сірінер, С. Кос, А. Бургін, Т. Шмід, Дж. Фегерт, Д. Вітіелло, Е. Кокбейн, А. Сідботтом, Д. да Сільва та інші. Інтерес до проблематики особливостей долаючої поведінки цивільного населення серед сучасних українських науковців також є досить вагомим, на що вказують деякі дослідження захисно-долаючої поведінки окремих груп населення такими вченими як А. Бондар, О. Будзьяк, В.Будзьяк, І. Булик, О.Вакуленко, Т. Голубенко, І. Івженко, С. Глущенко, Ю. Данченко та інші. Проте, систематизовані ґрунтовні дослідження саме психологічних особливостей долаючої поведінки цивільного населення у воєнний та післявоєнний період відсутні, що і обумовлює актуальність теми дисертаційної роботи.

Перед українським суспільством в умовах повномасштабної війни постають нові виклики, проблеми, загрози та протиріччя, що потребують вирішення на всіх рівнях соціально-політичного життя країни, а також і в розрізі кожного окремого громадянина, який потребує додаткових внутрішньоособистісних інструментів боротьби із руйнівними чинниками впливу, способів відновлення внутрішнього ресурсу для подолання стресу внаслідок повномасштабних військових дій, що охопили Україну у лютому 2022 року. Такі події формують необхідність вивчення психологічних особливостей долаючої поведінки цивільного населення, особливо в контексті постійної динаміки воєнних дій та можливих наслідків, що очікують українське суспільство в повоєнний період.

Цивільним населенням під час війни визначаються особи, які не є членами збройних формувань і не беруть прямої участі у бойових діях [3, с. 427]. Варто зазначити, що такі особи є захищеними спеціальними міжнародними

нормативно-правовими актами, положеннями міжнародного гуманітарного права, котрі забезпечують загальний і спеціальний захист цивільного населення під час збройного конфлікту. Основою захисту всіх верств населення, яку визначають дані нормативно-правові акти, є повага до людини та забезпечення безпечного середовища під час воєнних дій [3, с. 427]. Проте, варто звернути увагу, що наявні механізми цивільного захисту населення передбачені державою носять загалом соціально-політичний характер, спрямований на забезпечення безпечних умов життєдіяльності громадян під час війни та не передбачають окремих психологічних заходів щодо надання психологічної допомоги та загальної підтримки життєстійкості населення в умовах надзвичайної ситуації під час розгортання бойових дій. З огляду на це, можемо зробити висновок про відсутність пріоритету психологічної підтримки громадян на державному рівні під час війни та актуальність дослідження психологічних особливостей долаючої поведінки цивільного населення в даний період з метою розробки системи конкретних практичних заходів щодо психологічного розвантаження суб'єкта, що переживає стрес у часі війни.

Після повномасштабного вторгнення росії в Україну, наукові розвідки вітчизняних дослідників в області психології та соціології торкнулися питань співіснування людей у надзвичайних обставинах життя, праці, повсякденної комунікації, а також зміни ціннісних орієнтацій громадян, динаміки соціально-психологічного стану населення держави. Наразі дослідженням даних питань у розрізі воєнного стану займаються такі вчені як О. Литвиненко, В. Степаненко, М. Шульга, О. Стегній, Л. Бевзенко, О. Максименко, Л. Малиш, О. Рахманов, О. Симончук, В. Резнік, О. Жуленьова, О. Злобіна. Зазначені дослідження висвітлюють питання соціальних чинників сприйняття збройного конфлікту населенням України, динаміку макросоціальних очікувань громадян у воєнний період, а також явний та прихований зміст російсько-української війни, процеси стигматизації в контексті соціальних реакцій на виклики сучасності, що постають перед суспільством країни. Деякі питання адаптації, психологічного благополуччя та поведінкових реакцій населення в умовах збройного конфлікту

досліджували такі науковці як А. Горбачик, Р. Шульга, Н. Толстих, О. Бурова, Н. Соколов, А. Соколова.

Попри наявні роботи закордонних та вітчизняних вчених в області долаючої поведінки, глобальні психологічні дослідження які б торкалися особливостей подолання цивільним населенням сукупності чинників негативного впливу війни на особистісному рівні у воєнний та повоєнний період в Україні відсутні, що визначає необхідність дослідження цієї наукової проблематики.

Відтак, в межах соціально-політичної ситуації російсько-української війни, постає актуальна потреба здійснення теоретико-методологічного аналізу та емпіричного дослідження психологічних особливостей долаючої поведінки цивільного населення у воєнний та повоєнний період.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вавілова А. С. Психологічні особливості копінг-стратегій у підлітків перфекціоністів. *Збірник наукових праць Інституту психології Г.С.Костюка НАПН України*, 2019, №5, 101-114.
2. Галян А. Копінг-стратегії як чинник адаптації майбутніх медичних працівників до професійної діяльності. *Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Психологічні науки*, 2016, №1 (16), с. 22-27.
3. Марков К. А. Захист поранених, військовополонених і цивільного населення під час збройних конфліктів. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2021, № 12, с. 426-429.

Людмила МАТЯШ-ЗАЯЦ

кандидат психологічних наук, доцент, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ, Україна

Микита ЧЕРЕПОВСЬКИЙ

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ, Україна